

ARAP YAZISININ KAYNAĞI VE ÇEŞİTLERİ

Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN*

Sami dili yazısı olan Arapça yazısının ilk olarak nerede ve nasıl ortaya çıktığı yahut kimin tarafından icad edildiği kesin olarak bilinmemektedir. H.821 (M.1418) yılında ölen Ebi-il-Abbas Ahmet bin Ali Kalkaşendi "Şuph-ül-âşâ" da yazının ilk olarak Hz. Adem tarafından kullanıldığını ifade etmektedir.¹ Muhammed bin Abdus el Cehşiyari de "El Vuzara vel-Kuttap" adlı eserinin 2. sayfasında aynı fikri ileri sürmektedir. H.346 (M.946) yılında ölen Ebul Hasan Ali bin Hüseyin bin Ali El Mes'udi ise; yazının ilk olarak Hz. Adem tarafından değil de , Hz. İdris tarafından kullanıldığını savunmaktadır.² Bunların doğru olup olmadığı tartışma konusudur. Ancak bugünkü bilgilerimize göre yazı tarihinin iki büyük safhadan müteşekkil olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan biricisi; Karanlık devir veya safha, ikincisi ise, Tarihi devir veya safhadır.³ Karanlık devre ait bilginiz hemen hemen hiç yok gibidir. Bu devre ait bilgiler mitolojik hikayelerden bize ulaşanlardan öteye gitmemektedir. "Tarih el-Rüsül Vel Mülük" adlı eserinin 203. sayfasında el-Taberi şu hikayeyi nakletmektedir. "Ebced, (ا ب ج د ه و ز ح ط ي ك ل م ن) Hevvez, (ه و ز ح ط ي ك ل م ن) Hatti, (ه و ز ح ط ي ك ل م ن) Kalemun, (ه و ز ح ط ي ك ل م ن) Sa'fas, (ه و ز ح ط ي ك ل م ن) Karşet, (ه و ز ح ط ي ك ل م ن) adlarındaki 6 güçlü kralın Arapça yazı harflerini kendi isimlerinden teşekkül ettiğini, bunların dışındaki harfleri ise, eklenmiş (Revadif) (ر و ا د ف) olarak kabul etmişlerdir. Tarihi devir ise: Yazının ortaya çıkması ile kesin olarak başlamıştır. Zira yazı, tarihin başlangıcını doğurmuştur. Yazının çeşitli yerlerde çeşitli tarihlerde kullanılmış olmasıyla beraber, ilk olarak Mezopotamya'da ortaya çıktığını bilmekteyiz.⁴ Gelişme safhası olarak ideografik ve fonografik safhalardan geçtikten sonra bugünkü halini almıştır. Yazı, şekil olarak, bağlantılı ve bağlantısız olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Mezopotamya'da M.Ö. 3200 civarında heceli yazı ortaya çıkmıştır.⁵ Bu yazı türü çiviye benzeyen 600 işaretten oluşmaktadır. Yine M.Ö. 3200 yıllarında Nil Havzasında ise, Hiyeroglif yazı ortaya çıkmıştır.⁶ Sümerler'in çivi yazısını oluşturan işaretlerin bir kısmı dikey ve yatay diğer bir kısmı da meyilli olarak çiziliyor; Hiyeroglif yazı ise genelde yukarıdan aşağıya dikey yazılmakla birlikte bazen de sağdan sola yatay olarak da yazılabiliyordu. Yazının telaffuz tarzına varmadan önceki merhalelerini tesbit etmek mümkün değildir. Ancak, 4 merhaleden geçtiğini sanmaktayız.

Bunlar:

- 1- Resimli şekiller
- 2- Sembolik şekiller

* Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1. Kalkaşendi, Şeyh Ebi-il-Abbas Ahmet, "Şuph-ül-âşâ" C.III. Kahire 1956,s.10.
2. El Mes'udi, Ebul Hasan Ali Bin el Hüseyin bin Ali, "Ahbar-uz-zaman" . baskı, Kahire 1938,s.54.
3. Yazır, M.B., "Kalem Güzeli", Diyanet İşleri Başkanlığı yay. Ankara 1981, II. baskı, s.13.
4. Akurgal, E., "Ancient Civilizations And Ruins Of Turkey" T.T.K. Basımevi, Ankara 1978,s.5.
5. El Masrif, N.Z., "Musavvur el-Hatt-ül-Arabi", Bağdat, Dâr-ül-Nahza Matbaası, 1980,s.295.
6. El Masrif, N.Z., a.g.e.s.295.

3- Bölme şekiller

4- Sesli Tarz⁷

Akad, Babil ve Asur yazıları, çivi yazılarından kaynaklanmıştır. Hitit ve Hûri yazıları ise, Akad yazısından kaynaklanmıştır. Buna sebep olarak da Akdeniz bölgesi ile yakın olmaları ve sıkı bir ticaret ve kültürel ilişkilerde bulunmaları gösterilebilir.⁸ Bizim konumuz olan İslam (Arap) yazısının doğuşu hakkında tarihçiler ve araştırmacılar çok farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bu görüşlerin bir kısmı efsane veya mukaddes kitaplara,⁹ diğer bir kısım ise araştırmalara dayanmaktadır. Bu konuda araştırma yapmış olan bilim adamları Arap yazısının Süryani hecesinden doğduğunu savunmuştur.¹⁰ Sebep olarak da Süryani yazısının "Satrancili" uslubu ile Arap yazısının benzerliğini göstermişlerdir. Aslında Arap yazısı ile Süryani yazısı arasında üç konuda benzerlik mevcuttur. Bunlar:

1- Bazı harflerin biçim benzerliği,

2- Yazılış şekli olarak ikisinin de sağdan sola doğru yazılması

3- Her iki yazıda da Elif harfinin uzatma olduğu takdirde yazılmamasıdır.¹¹

Bunun yanı sıra araştırmacıların büyük bir kısmı, Arap yazısının aslının "Nebti" (نبتی) yazısından kaynaklandığını ifade etmeye çalışmışlardır. (Res.1) G.J. Klehr, Halil Yahya Naim, Litbarski ve Nabia Abbud gibi araştırmacı ve tarihçiler bunlara örnek gösterilebilir.¹² Bu araştırmacı ve tarihçiler iki yazı arasındaki genel ilişkileri ortaya koymuşlardır.¹³ Bu sonuca da, iki yazıyı (Yani Arapça-Nebti) karşılaştırmaları ve benzerlik yönlerini detaylı olarak titizlikle incelemeleri sonucunda varabilmişlerdir.¹⁴ Arap yarımadası, Şam ve Sine'de bulunarak günümüze kadar ulaşan Nebtiler'e ait 3000 civarında yazı örneği, dünyanın çeşitli müzelerinde bulunmaktadır.¹⁵ Bu örneklerle Arap yazısını karşılaştırdığımızda her iki yazının da sağdan sola doğru yazıldığını, Nebti yazısında mevcut olan 22 harfin tümünün İslamiyetten önceki dönemlerde Araplar tarafından kullanıldığı görülmektedir. Ancak, daha kolay yazılсын diye ufak tefek değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca Nebti yazısında önceleri az olmak üzere sonraları yaygınlaşan bölme ve birleştirme kullanılıyordu.¹⁶ Özellikle Tyodor Noldke bu hususları gözönüne alarak Arap yazısının Nebti yazısından doğduğunu kabul etmekte ve bu görüş giderek kesinlik kazanmaktadır.¹⁷ Yazı, İslamiyet'ten yüzyıllarca önce Hristiyanlığın yayılma çağlarında Hicaz'a intikal ederek Arap Yarımadası'nın Kuzey ve Güneybatısına ticaret yoluyla yayılmıştır. Günümüzde bu bölgeler arasında kervan yollarının izleri

7. El Masrif, N.Z., a.g.e.s.295.

8. El Masrif, N.Z., a.g.e.s.295.

9. Bakır, T., "Mukaddime Fi Tarih-il-Hazârat-il-Kadime", 2. baskı, C.I. Bağdat 1955,s.308.

10. El Cuburi, S.Y., "Aslül-Hatt-ül-Arabi ve Tatavvuru Hatta Nihayet-ül-Asr-ül-Amevi" Bağdat Üniversitesi, Bağdat 1977,s.28.

11. Bu konuda misal olarak El-Rahman () kelimesini verebiliriz. Bu kelimede (mim) (م) harfinden sonra (elif) harfi telaffuz edildiği halde yazılmamaktadır.

12. El Cuburi, S.Y., a.g.e.s.51.

13. El Cuburi, S.Y., a.g.e.s.51.

14. El Cuburi, S.Y., a.g.e.s.51.

15. El Cuburi, S.Y., a.g.e.s.24.

16. El Cuburi, S.Y., a.g.e.s.26.

17. El Cuburi, S.Y., a.g.e.s.51.

bulunmaktadır.¹⁸

Yazı İslamiyet öncesi çok az bir kesim tarafından kullanılıyordu. İslamiyet'in ortaya çıkması ve bu dinin gelişmesi ile yazıda da gelişme olmuştur. Kur'an-ı Kerim en yaygın yazı şekli olan ki sonradan kufi olarak adlandıracağımız, yazı şekliyle yazılmıştır.¹⁹ İşte bu sebepten dolayı Kur'an-ı Kerim'in ilk olarak bu yazı tarzı ile yazılması benimsenmiştir.²⁰ Bunun sonucunda da Arabistan'da İslamiyet öncesi Himeyri'lerce kullanılan (Müsned) ve Nebatiler tarafından kullanılan (Nebti) yazıları ortadan kalkması ve Arap olmayan ülkelerin fethedilmesiyle önceden kullandıkları yazıların yerine Arap harfleriyle yazmaya başlamaları dikkat çekmektedir. Örneğin Türkler "Uygur" yazısını, Mısır'daki Kıptiler "Kıpti" yazısını ve Farslar "Pehlevi" yazılarını bırakarak Arap Alfabetini benimsemişlerdir.²¹ Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in kısa bir zamanda çok süratli bir şekilde fethedilen ülkelerde istinsah edilip nüshalar halinde yayılması neticesinde, bu ülkelerde Arap dili daha çabuk benimsenmiş ve Arap yazısının kısa bir zamanda en çok kullanılan yazı çeşidi haline gelmesine sebep olmuştur.²²

Böylece, İslamiyet ile birlikte yayılan yazı (Res.2) fethedilen ülkelerde esas karakterden hareket etmiş; ancak o milletlerin kendi zevk ve öz yeteneklerine paralel olarak gelişmiş ve üslup ayrıcalığı meydana gelmiştir. Örneğin İslam'ın doğuda Maverünnihirden, batıda ise kuzey Afrika'ya kadar yayılmış olması sonucunda ortaya çıkan üslupları, Ebu-Hayyan el Tevhidi, İsmailî, Mekkî, Medenî, Endelüsî, Şamî, Irakî, Abbasî, Müşab, Reyhanî, Müved ve Mısırî olarak sıralamaktadır.²³

Emevi devrinde M. 661-750 (H.46-133) Arap yazısında büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Bunların başında harf ve kelime ölçüleri daha da ileriki nokta hesabının gelişmesine ön ayak olmuş, böylece yazının ilk gramer Çağı başlamıştır.²⁴ Bu çağ, İslam yazı sanatının bir (Erken devri) sayılmaktadır.²⁵ Ayrıca yazının bu devirde mimari alanlarda da yer aldığı görülmektedir.²⁶

Abbasi devrinde ise, M.750-1258 (H.133-567) sanata gösterilen yakın alaka yazı sanatının da gelişmesinde mühim bir rol oynamış ve yazı sanatını geliştirecek değerli hattatların bu devirde ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin İbn-i Bevvab (H. 412-423) ve Yakut el-Mustasimi (?-618) gibi hattatlar yazının grameri üzerinde önemli çalışmalar yapmışlardır.

Yazı bunların çağında yalnız güzel yazılmakla kalmayıp belli ölçüler içerisinde yazılma şartına bağlanmıştır. Bu dönem hattatlarından bazıları zaman zaman gramer yapısının dışına çıkmışlardır. Örneğin: Ahmet Karahisari, Sülüs yazı gramerini değişik bir kompozisyon yaratmak amacıyla kendi yorumuna göre yazmıştır. Bunlar pek

18. El Masrif, N.Z., "Bedai-ül-Hatt-ül-Arabi", Bağdat 1981,s.16.

19. Söz konusu olan bu dik köşeli yazı kûfi yazısının primitif bir şeklidir. Önceleri "Cezim" ve "Makili" şeklinde adlandırılan dik köşeli bir yazı tarzı, hilafet merkezi Kûfi'ye taşınca büyük ilgi görmüş ve sonraları Kûfi adını almıştır. Bkz.Nuhammed Tahir El Kurdî "Tarih El Hatt-ül Arabi ve Adabihi" 1. baskı Kahire 1939,s.56.

20. El Kurdî,M.T.,a.g.e.s.54.

21. El Masrif, N.Z.,a.g.e.s.30.

22. Afifi, F.S., "Neş'et ve Tatavvur El Kitab-e-l Hattiyye-el arabiyye ve Devri-l Sakafi Vel-İçtimai", Kuveyt 1980,s.87.

23. El Masrif, N.Z.,a.g.e.s.30.

24. El Cuburi, S.Y., a.g.e.s.135.

25. El Cuburi, S.Y., a.g.e.s.117-137.

26. El Cuburi, S.Y., a.g.e.s.135.

tutulmamıştır. Bazı usluplarda gramerden yoksun olduğu için belli bir dönem sonra yok olmuş veya bizlere ancak bazı mimari eserlerle ulaşabilmiştir. Bu yazı uslubuna örnek olarak Mağribi yazısını verebiliriz. Abbasi devrinde Bağdat yazı sanatı için bir ekol olarak kabul edilmiş daha sonraları Bağdat uslubu tesir alanını genişleterek devam etmiştir. Bağdat merkez olarak değerini yitirdikten sonra bu geleneğin Mısır'a intikal ettiğini görmekteyiz. Özellikle Fatimiler devrinde o kadar gelişmiştir ki Bağdat uslubuyla rekabet edebilecek seviyeye ulaşmıştır. Mısır yazı sanatını geliştiren üstaplardan Şemseddin ebi-Rakbe ve öğrencisi el-Zahtavi, bu alanda sayabileceğimiz üstaplardan bazılarıdır. Hatta yazı üstaplarından el-Saig'i "Şeyh-ülhattatin" yani hattatların (piri-şeyhi) olarak kabul edilmekteydi.²⁷

Ayrıca İran'da da İslam yazı sanatı önemli gelişmeler kaydetti. Bu dönemin yazı üstaplarından Mir Ali Tebrizi, Sultan Ali el-Meşhedi ve Mir Ali el-Hasani'yi sayabiliriz.²⁸ Yine İran'da ortaya çıkmış olan başka bir özellik de "Talik" yazısıdır (Res. 3). Bu yazı tarzı üstad Meşhedi'nin elinde büyük gelişmeler göstermiştir. Talik yazısının da eski bir Arap yazı uslubu olan "Kiramuz" yazısından kaynaklandığı belirtilmektedir. Ancak bu konuda "Kiramuz" yazı tarzından günümüze örnek kalmadığı için kesin birşey söylemek mümkün değildir.²⁹

YAZI ÇEŞİTLERİ

Yazı çeşitlerini genel olarak iki dönemde inceleyebiliriz:

1- 10. y.y.'dan önceki dönem,

2- 10. y.y.'dan sonra karşımıza çıkan yazı çeşitleri. (Bin Mukle'nin harflerdeki nokta hesaplarını ortaya koymasıyla başlayan dönem)

Onuncu yüzyıldan önceki yazı çeşitlerinin bir çoğunun isimlerini ancak kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bunların örnekleri elimizde kalmamıştır. Dolayısıyla bu çeşit yazıların kaide ve kompozisyon biçimi hakkında herhangi bir fikrimiz bulunmamaktadır.³⁰ Bu yazı çeşitlerinin ne zaman ve nerede ortaya çıktığını da kesin olarak bilememekteyiz. Bunun için bu yazı çeşitlerini ancak bir liste halinde verebilmekteyiz.

1- ONUNCU YÜZYIL'DAN ÖNCEKİ YAZI ÇEŞİTLERİ

a- SÜLÜS ثلث : Üçte bir anlamına gelir. Tomarda kullanılan uç kalınlığının üçte biri kalınlığında kullanılır.

b- NISIF نصف : Yarım anlamına gelir. Tomarda kullanılan uç kalınlığının yarısı kullanılır.

c- SÜLSEYİN ثلثين : İki defa üçte bir anlamına gelir. Tomarda kullanılan ucun üçte birinin yarısı kullanılır.

27. Afifi, F.S., a.g.e.s.103.

28. El Masrif, N.Z., a.g.e.s.31.

29. İbn-i Haldun, Abdurrahman El Mağribi, "Mukaddime", C.I. Lübnan 1856, s.579.

30. Afifi, F.S., a.g.e.s.109.

d- TOMAR : Türkçe sahife anlamına gelir. Bunlardan da aşağıdaki yazı çeşitleri doğmuştur.

aa- (HAFİFÜ-SÜLSEYİN) : Sülseyinin hafifi anlamına gelir.

bb- (SAKİL-ÜS SÜLSEYİN) : Sülseyinin ağırlı anlamına gelir.

cc- MUHTASAR EL TOMAR : Tomar'ın özeti anlamına gelir.

dd- HİRFAC : Bolluk

ee- DİBAC : Başlık yazıları için kullanılır.

Bu çeşitlerden "Muhtasar el tomar" yazısından da şu iki çeşit ortaya çıkmıştır:

1- SEMİİ : Duyulan anlamına gelir.

2- EŞRİBE : Anlaşılır hale gelmek.

Sakilüssülüs'ten de şu çeşitler ortaya çıkmıştır:

1- ZENBURİ : (Zanbur) Arı anlamına gelir. (Zanburi) Arı biçiminde anlamına gelebilir.

2- MÜFETTAH : Açık anlamına gelir. Sülüs yazısının bazı harflerinin açık yazılmasından bu ismi almıştır.

3- HAREM : Sülseyinden kaynaklanmış Sultan ve kral sülalesinden gelmiş olan kadınlara yazılırdı.³¹

Harem yazısından da aşağıdaki çeşitler ortaya çıkmıştır:

1- MÜAMERAT : Kral ve emirlerin gizli konuşmaları ile ilgili yazılan bir yazı çeşididir.³²

2- UHUD : Ahd etmek anlamına gelir. Anlaşmalar ve atamalardan kullanılır.³³

3- CENAH : Kanat anlamına gelir. Güvercinlerle gönderilen yazılarda kullanılır.³⁴

Mufettah el Nısıftan ise aşağıdaki çeşitler ortaya çıkmıştır:

1- MÜDEVVER ES'SAGIR : Küçük yuvarlak anlamına gelir. Hadis, şiir ve defterlerde kullanılır.³⁵

2- MÜDEVVER EL-KEBİR : Büyük yuvarlak anlamına gelir.

3- HAFİF ÜS-SÜLÜS : Sülüs'ün hafifi anlamına gelir.

4- RİİYASI : Abbasi vezirlerinden Ebul Abbaas-el Fazl-Zul-

31. Afifi, F.S., a.g.e.s.110.

32. Afifi, F.S., a.g.e.s.110.

33. El Kurdi, M.T., a.g.e.130.

34. El Kurdi, M.T., a.g.e.95.

35. El Kurdi, M.T., a.g.e.98.

Riyaseteyin, sülseyin yazısını değişik yazdığı için onun ismine atfedilmiştir.³⁶

5- RİK'A رِكَاء : Küçük kağıtlara yazılan bir yazı çeşididir.

Son olarak Hafifüs-sülüs'ten de aşağıdaki çeşitler ortaya çıkmıştır.

1- REYHANİ: Abbasi hattatlarından Ali bin Ubeyde el-Reyhani'nin Sülüsten esinlenerek icad ettiği bir yazıdır.³⁷

2- MENŞUR مَنْشُور : Serpiştirilmiş manasına gelir.

3- NERGİS نَرْجِس : Çiçek ismidir.

4- LULÜ'İ لَوْلِيّ : Değerli bir taş ismidir.

5- MURASSA مَرَصَا : Değerli taşların bir yüzeye yapıştırılma durumu.

6- HAVAŞİ حَاشِي : Kenar anlamına gelir. Kitap sahifelerinin kenarlarına yazılan notlar gibi.

7- MUDMEC مَدْمَج : Birbirine karışmış anlamındadır.

8- VAŞİ وَاشِي : Küçültme ve renklendirme anlamındadır.

9- MUKTEREN مَقْتَرَن : Birleştirme yakınlaştırma anlamındadır.

10- KISAS قِصَص : Hikayeler anlamına gelir. Masal kitaplarında kullanılır.

11- MUALLAK مَعْلُوق : Asılmış, asılı durumda olan anlamına gelir.

12- HAVAİC حَوَائِج : İhtiyaçlar anlamına gelir.

13- MÜSELSEL مَسَال : Zincirleme manasına gelir.

14- HİRİ حَيْرِي : Küfe yakınında bir şehir ismine isnad edilmiştir.

15- İHTİZAL اِخْتِزَال : Kısaltma anlamında günümüzün steno yazısı gibi.

16- MEKKİ مَكِّي : Mekke'de ortaya çıktığından bu ismi almıştır.³⁸

17- BASRİ بَصْرِي : Basra şehrine atfen bu ismi almıştır.

18- MEDENİ مَدَنِي : Medine şehrinde ortaya çıkmıştır.³⁹

19- IRAKİ عِرَاقِي : Rıak'ta ortaya çıkmış olup, Kûfî yazısının bir çeşididir.

20- KUFİ كُوفِي : Küfe şehrine atfen bu ismi almış, en eski yazı çeşitlerindendir.

21- MEŞK مَشْك : Süratle yazılan yazıya veya hocaya gösterilmek üzere

36. Malut, L., "El-Müncid Fil-Luga vel-Edeb vel-U'lüm", Beyrut 1956,s.208.

37. Malut, L., a.g.e.,s.474.

38. Afifi, F.S.,a.g.e.,s.110.

39. Afifi, F.S.,a.g.e.,s.111.

öğrenci tarafından yazılmış olan yazı.⁴⁰

22- ASFAHANI : Asfahan şehrine atfen bu ismi almıştır.

23- TECAVİT : Tecvidin çoğulu anlamındadır.

24- MAİL : Eğik anlamındadır.

25- MASNU : Suni anlamındadır.

26- KİRAMUZ : Kolay anlamına gelir. Talik yazısının bu yazıdan geliştiği ileri sürülmektedir.⁴¹

27- ŞİİR : Şiir ve edebiyatta kullanılır.

28- RAASIF : Tertib ve intizamlı anlamında. Harf aralarına itina edilirdi.

29- SULVATİ :

30- SAHELİ : Sicil yazılarında kullanılır.⁴²

2- ONUNCU YÜZYILDAN SONRAKİ YAZI ÇEŞİTLERİ

Onuncu yüzyılda H. 272-328 Abbasi Veziri olan Bin Mukle kendisinden önceki bütün yazı çeşitlerini 6 temel çeşit altında toplamıştır. Biz buna "Aklami Sitte" (Altı kalem) demektedir. Farslar buna "Şeş Kalem" demektedir. Bu yazı çeşitleri birçok yazı çeşitlerinin detaylarından arındırarak belli bir kaide içerisinde şekle bağlanmıştır. 6 çeşitten meydana gelen Bin Mukle'nin "Aklami Sitte'si" şunlardan oluşur: (تقویم الستة).

1- TAVAKİ : İmza anlamına gelir. İcazetü olarak geçmekte, sülüs ve nesihin birleşmesinden ortaya çıkmıştır (Res. 4).

2- REYHANİ : Sülüs yazısının zarif bir şeklidir. "Celil Divani" yazısını icad eden Mustafa Gazala bu yazıya da aynı adı vermiştir⁴³ (Res. 5).

3- RİKA : Düzlüğü ve yuvarlaklığı değişik, çoğu harfleri bitişiktir (Res. 6).

4- MUHAKKAK : Bu yazıyı yazarken harflerin hakkını vermek icab ettiğinden bu ismi almıştır.⁴⁴

5- NESİH : Sülüs'e tabi olup, kalem kalınlığı onun üçte biri kadardır (Res. 7).

6- SÜLÜS : (Res. 8)

Kûfi ise, bu çeşidin içinde değildir. Çünkü bu çeşit kurallara bağlı kalmayıp, kendi

40. Yazır, M.B., a.g.e.s.125.

41. El Kurdi, M.T., a.g.e.s.131.

42. Afifi, F.S., a.g.e.s.110.

43. Afifi, F.S., a.g.e.s.117- Enver, El-Rufai, "Tarih el-Fen İn'del Arap vel-Müslimin, Şam 1973, s.131.

44. Sülüs ile Nesih arasında mutalaa olunabilecek yazılardan Reyhni ile birlikte Muhakkak'tır. Bu yazı çeşidi Aklami Sitte'lerden biridir. (Bknz. Yazır, M. "Eski Yazıları Okuma Anahtarı" Vakıflar Umum Md. Neşriyatı, Seri:B, İstanbul 1942, s.117)

başına bir tarzdır. Kûfî yazı da kendi arasında 3 gruba ayrılır. Bu sınıflandırma değişik tarz-
larda yapılmıştır. Kimileri ülkelere göre sınıflandırılmıştır: Örneğin, Mekki, Medenî, Irakî
ve Mısırî gibi. Diğer bir sınıflandırma ise, yazının çağlarına göre yapılmıştır. Örneğin, I.
Yüzyıl, II. Yüzyıl vs.... Son olarak da, biçime göre sınıflandırılanlardır. Bu sınıflamaya da
örnek olarak Açık, Kapalı, Yapraklı ve en önemlilerinden oluşan şu üç çeşidi sayabiliriz:

1- ÖRGÜLÜ KUFİ : Harfler örgü şeklinde yazıldığından
bu ismi almıştır (Res. 9).

2- ÇİÇEKLİ KUFİ : Çiçek ve yapraklarla süslenmesinden bu
ismi almıştır (Res. 10).

3- GEOMETRİK KUFİ : Yatay, dikey ve köşeli harflerden
oluşan kûfî yazısına bu isim verilir. Yuvarlak harf kullanılmaz (Res. 11).

Bin Mukle'nin "Aklami Sitte'si"ki, Farça'da buna "Şeş Kalem" denir. XIV. Yüzyıl'a
kadar süregelmiştir. Kalkaşendi ise, Aklami Sitte'yi şu isimlerle sayar:

1- SÜLÜS EL HAFİF

2- SÜLÜS EL SAKİL

3- CELİL VEYA TOMAR

4- RİKA

5- GUBARİ : Cenah yazısı gibidir (Güvercin ile gönderilen yazılara
verilen isim).

6- TEVKİ

Böylece Kalkaşendi, Tevaki yazısının adını Tevki olarak vermektedir. Hacı Halife ise
"Keşfüzzünun" kitabında yazı çeşitlerini 6 çeşit altında toplamıştır:

1- NESİH : Bu yazı çeşidi Abbasi vezirlerinden Bin Mukka
tarafından Tomar ve Celi yazılarından faydalananarak bu yazı çeşidinin kuralları icad edilmiş
olup, çok sayıda kitap bu yazı ile istinsah edildiğinden bu ismi almıştır.⁴⁵

2- SÜLÜS

3- TALİK

4- RİKA

5- REYHANİ

6- MUHAKKAK

Bu altı çeşit yazı türünün İstanbul'un fethine kadar devam ettiğini görürüz. Daha
sonra hat sanatı çok büyük ilerleme göstererek tekamül haline gelmiştir.

Bu çeşitlerin yanısıra yeni yazı çeşitleri de bu tarihten sonra ortaya çıkmıştır.
Günümüze kadar devam eden yazı çeşitlerini şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

1- SÜLÜS

2- NESİH

45. Yazır, M.B., a.g.e.s.78.

- 3- KÜFİ
- 4- TALİK
- 5- MUHAKKAK
- 6- SİYAKAT
- 7- REYHANİ
- 8- TEVKİ
- 9- DİVANİ
- 10- CELİ DİVANİ
- 11- RİKA
- 12- CELİ TALİK

Son 4 yazı çeşidi (Divanî, Celi Divanî, Rika ve Celi Talik Osmanlı dönemine damgasını vurmuştur. Böylece bu çeşitlerle birlikte Aklami Sütte geleneği günümüze kadar şu çeşitler altında gelmiştir:

- 1- SÜLÜS
- 2- NESİH
- 3- RİKA
- 4- İCAZET
- 5- DİVANİ
- 6- TALİK

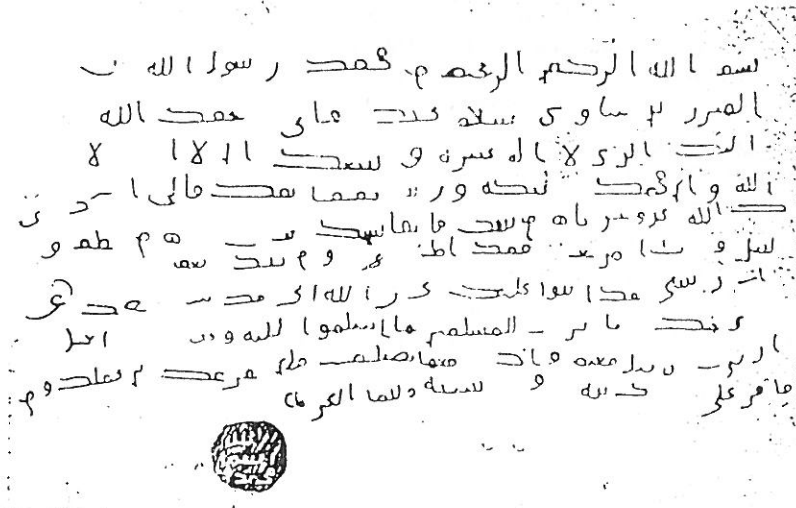
Bu yazı çeşitlerinin herbiri kendine has bir kaideye göre yazılmaktadır. Bahsi geçen kaidelere de biz nokta hesabı diyoruz. Her harf belli bir nokta sayısına göre yazılmaktadır. Bu ölçülere de, Arapça'da kaideler anlamına gelen "Kavait" demektediriz. Yazı bu kaideye uymak zorundadır. Aksi takdirde kaide dışı yazılan yazı, o yazının gerçek bir çeşidi sayılmaz. Bu kaidelere uymayan da hattat sayılmaz.

Tüm yazı çeşitlerinde ölçü Tomar kalemidir. Tomar kalemi Elberzun kılından yapılmış olup, eni 24 kıldır. Yukarıda zikredilen yazılar da bu kalem ucuna kıyaslanarak sınıflandırılmışlardır.

Hat Sanatının kaynağını teşkil eden Arap alfabesini en güzel şekliyle Türkler icra etmişlerdir. Osmanlı döneminde Hat sanatının merkezi İstanbul olmuştur. Bu sanat dalında en büyük hattatlarında Türklerden yetiştiğini söyleyebiliriz. Bunun sonucunda da (Kur'an-ı Kerim Mekke de indi, İstanbul'da yazıldı, Mısır'da okundu) Sözü haklı olarak ortaya atılmıştır.

1- Nebati yazısı (Süheyla Yasin el-Cuburi)den.

2- Hz. Muhammed'in Munzur bin Savi'ye yazmış olduğu mektup.
(Süheyla Yasin el-Cuburi)den.

نَظْمُ الْفَارِسِيِّ
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق
کَل مَن وَهَجْتِ لَا هَجْتِ
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق

3- Talik (Farisi) yazısından bir örnek. (Haşim el-Hattat)tan.

نَظْمُ الْإِعَازَةِ
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق
اَبَسَج دَر دَرِش شَرْص طَرْع فَرْق

4- İcazet yazısından bir örnek. (Haşim el-Hattat)tan.

5- Şeyh Hamdullah'ın Muhakkak (1, 3, 5. satırlar)
Reyhani (2, 4. satırlar) yazıları. (Muhiddin Serin)den.

خط الريح
... ا ت ن ف ج ب ر ش س
ص ط غ ف و ك ل م ن و قهه نه ه لاي
ا ب ي ج د ر ش س ص ط غ ف و ك ل
ل م ن و قهه نه ه لاي
ا ب ب ف د ر ش س ص ط غ ف و ك ل م ن و قهه نه ه لاي

كل حرف من هذه الحروف يكتب بالخط الريح والخط الريح هو الخط الذي يكتب به

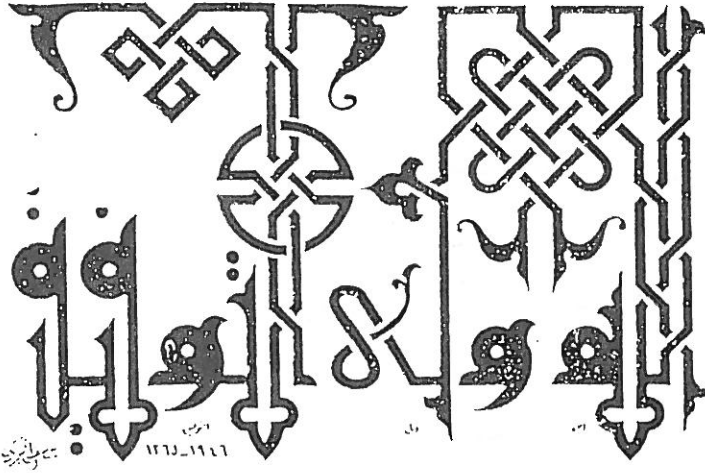
6- Rika yazısından bir örnek. (Haşim el-Hattat)tan.

نَظْمُ النَّسِخِ
أَبْجَدُ زُسْ ص ط ع ف ق ك
كُلُّ م م ن وَ ه ه ه لَآ
س ص ف ل ك
بَابُ الْوَرْدَةِ الْفَصْلُ
بَابُ الْبَاءِ بِبِ بِلِ بِلِ بِلِ بِلِ بِلِ بِلِ
بَابُ الْبَاءِ بِبِ بِلِ بِلِ بِلِ بِلِ بِلِ بِلِ

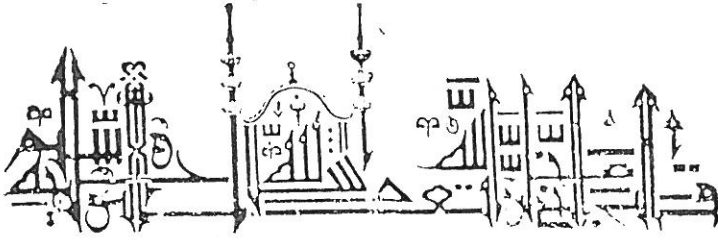
7- Nesih yazısından bir örnek. (Haşim el-Hattat)tan.

نَظْمُ الْفَتْحِ
أَبْجَدُ زُسْ ص ط ع ف ق ك
أَبْجَدُ زُسْ ص ط ع ف ق ك
أَبْجَدُ زُسْ ص ط ع ف ق ك
أَبْجَدُ زُسْ ص ط ع ف ق ك

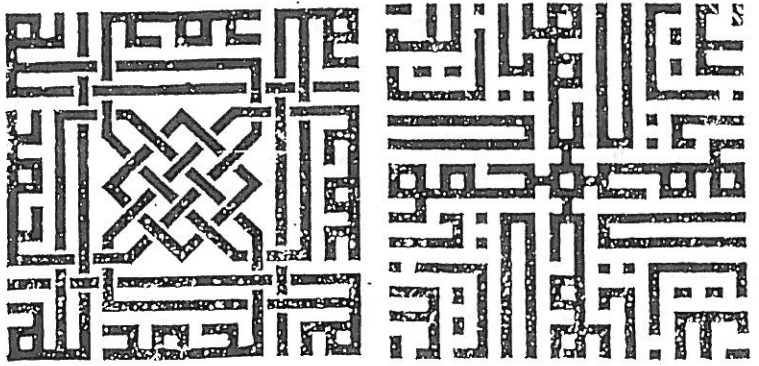
8- Sülüs yazı örneği ve harflerin nokta hesabına göre yazılışları. (Haşim el-Hattat)tan.

9- Örgülü Kûfi yazı örneği (Allah Veli-yü-tevik). (Mahmud Bedreddin Yazır)dan.

10- Çiçekli ve resimli Kûfi yazı örneği (Kale en-nebiyü sallallahu taala aleyhi ve sel-lem) ortada da (Maşallah) yazılıdır. (Mahmud Bedreddin Yazır)dan.

11- Geometrik Kûfi yazı örneği (Solda "Elhamdu Lil-lah) sağda ise (Mahmud Yazır) yazılıdır. (Mahmud Bedreddin Yazır)dan.

حَطُّ الدِّينَانِي
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ
عَزَّ وَجَلَّ وَآلِهِ أَهْلُ الْبَيْتِ
سَلَامٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ وَآلِهِ

12- Divani yazı örneği (Haşim el-Hattat)tan.

حَطُّ الْحَلِّ دِيْنَانِي
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ
عَزَّ وَجَلَّ وَآلِهِ أَهْلُ الْبَيْتِ
سَلَامٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ وَآلِهِ

13- Celi Divani yazısından bir örnek. (Haşim el Hattat)tan.

